

ВОЛЬФґАНГ ШИВЕЛЬБУШ

РЕЧІ І ЛЮДИ

ЕСЕЙ ПРО СПОЖИВАННЯ

Вольфганг Шивельбуш

РЕЧІ І ЛЮДИ

Есей про споживання

The translation of this work was supported by a grant from the Goethe-Institute
which is funded by the German Ministry of Foreign Affairs

Переклад цієї книги було підтримано грантом Goethe-Institute,
що фінансується Міністерством закордонних справ Німеччини

Wolfgang Schivelbusch

Das verzehrende Leben der Dinge

Versuch über die Konsumtion

Вольфганг Шивельбуш

РЕЧІ І ЛЮДИ

Есей про споживання

Переклав з німецької Олександр Юдін

Київ
Ніка-Центр
Львів
Видавництво Анетти Антоненко
2018

Переклад з німецької *Олександра Юдіна*

Шивельбуш В.

Ш55 Речі і люди. Есей про споживання / Вольфганг Шивельбуш ; пер. з нім. О. Юдін. – Київ : Ніка-Центр ; Львів : Видавництво Анетти Антоненко, 2018. – 192 с.

ISBN 978-966-521-704-6 (Ніка-Центр)

ISBN 978-617-7192-81-6 (Видавництво Анетти Антоненко)

У своїй новій книжці Вольфганг Шивельбуш, один з найоригінальніших істориків нашого часу, відомий своїми дослідженнями з історії політики, технології, матеріальної та інтелектуальної культури, вперше звертається до царини історії економічних теорій і уявлень. Ця праця найширша за історичним охоптом, найуніверсальніша за змістом і найбільш філософська з усього попереднього наукового доробку автора.

У центрі його нової розвідки – поняття споживання, яке дослідник виводить за межі вузького економічного контексту і виявляє його філософські і навіть міфологічні імплікації – на рівні обміну речовин між людьми і речами взагалі. У зв'язку з розглядом споживання в поле зору автора потрапляє філософія Платона, Геракліта, атомістів, Гегеля. Він виявляє зв'язок між економічною теорією та історією медицини, біологією, алхімією, хімією.

Простежуючи корені поняття споживання від античних мислителів до економічних теорій Нового часу, Шивельбуш особливу увагу приділяє економічній теорії фізіократів, що прогнала в конкурентній боротьбі ідеї з класичною політичною економією і стала історичним анахронізмом, але, на думку Шивельбуша, набуває нового значення й актуальності за нових історичних умов. Читачеві цікаво буде познайомитися з ідеями ще одного забутого вчення – романтичної економії Адама Міллера.

На тлі виявлених автором історичних зв'язків сучасний феномен надспоживання набуває нового сенсу, а книжка «Речі і люди» постає своєрідною реплікою у відповідь щодо знаменитого «Суспільства споживання» Жана Бодріяра.

Книжка надзвичайно цікава своїм ходом думки, парадоксальної, несподіваної, здатної бачити близькість далеких речей, подібність неподібного. Розрахована на широке коло читачів.

УДК 366:304.2:008

Переклад за виданням: Wolfgang Schivelbusch *Das verzehrende Leben der Dinge. Versuch über die Konsumtion* (ISBN 978-3-446-24781-9)

ISBN 978-966-521-704-6 (Ніка-Центр)

ISBN 978-617-7192-81-6 (Видавництво

Анетти Антоненко)

© Carl Hanser Verlag München 2015

© Переклад. О.Юдін, 2018

© «Ніка-Центр», 2018

© «Видавництво Анетти Антоненко», 2018

ЗМІСТ

Вольфганг Шивельбуш: віднайдення втрачених сенсів (Олександр Юдін).....	7
Вступ. Сила споживання.....	17
Витікання.....	39
Асиміляція їжі.....	55
Кругообіг, що живить і збагачує: кров Вільяма Гарвея і економічна теорія Франсуа Кене	71
Продуктивність природи та економіки.....	87
Праця вогню: від алхімії до промисловості	105
Вогонь праці	135
Метаморфози любові до речей.....	153
Подяка	187
Іменний показчик.....	189

Вольфганг Шивельбуш: віднайдення втрачених сенсів

Вольфганга Шивельбуша називають одним із найоригінальніших істориків нашого часу. І з цим не можна не погодитися. З 1974 року до сьогодні він видав 13 наукових розвідок, що стосуються літератури, матеріальної культури і технологій, інтелектуальної культури та історії ідей, суспільства, політики, економіки.

Науковий шлях Шивельбуша характеризується переходами від однієї предметної царини до іншої і кожного разу поєднанням наукової фундаментальності, глибини володіння темою з певним загальнолюдським ракурсом та інтересом, прив'язкою до саморозуміння сучасної людини.

Якщо його перша книжка є цілком типовою, принаймні за назвою, літературознавчою, точніше, театрознавчою розвідкою («Соціалістична драма після Брехта», 1974), то наступне дослідження – «Історія залізниці: стосовно індустріалізації простору й часу у XIX столітті» (1977) – переходить до зовсім іншої предметної царини і виявляє новий підхід, відкриття певного типу історико-соціологічного дослідження, особливого бачення, що становить найоригінальніший науковий внесок Шивельбуша. Через технологічні зміни Шивельбуш виявляє витоки сучасної індустріалізованої свідомості, трансформацію сприйняття відстані, часу, автономії, швидкості, ризику.

Отже йдеться про дослідження історії ментальності, в якій Шивельбуш виступає продовжувачем традиції критич-

ної соціології Георга Зіммеля й Вальтера Беньяміна. На методологію дослідження матеріальної культури Шивельбуша також істотно вплинув Гастон Башляр з його психоаналізом матерії.

Історії технології у зв'язку з історією ментальності присвячені ще дві праці Шивельбуша, в яких вивчається історія штучного освітлення у XIX і XX століттях і його внесок у формування сучасної свідомості: «Світло, видимість і божевілья: Поява електричного освітлення у XX столітті», 1995; «Просвіти. До історії штучного світла у XIX столітті»¹, 2004.

Низка праць Шивельбуша присвячена декільком сторінкам з історії Німеччини (а також деяких інших країн) у XX столітті, періоду світових воєн і націонал-соціалізму: розквіт і занепад інтелектуального життя франкфуртської інтелігенції у десятиліття напередодні приходу нацистів до влади («Інтелектуальні сутінки: становище франкфуртської інтелігенції двадцятих років», 1982) опера вільгельмівської доби як сцена класового зіткнення великого і малого бюргерства («Вільгельмівська опера», 1985); історія двох руйнувань бібліотеки бельгійського міста Левена під час Першої і Другої світових воєн як символ стосунків Бельгії і Німеччини («Бібліотека Левена: епізод із часів світових воєн», 1993; недовгий розквіт інтелектуального життя післявоєнного Берліна між падінням третього Райху та початком холодної війни («Перед завісою. Духовне життя Берліна 1945-1948 років», 1997); дивна спільність між фашистською Італією, нацистською Німеччиною і «новим курсом» Рузвельта («Віддалена спорідненість: фашизм, націонал-соціалізм, Новий курс 1933–1939», 2005).

Серед історичних робіт німецького дослідника особливе місце займає «Культура поразки: американський Південь 1865 року, Франція 1871 року, Німеччина 1918 року» (2001),

¹ Див. видання українською: Шивельбуш В. Розчаклована ніч. До історії штучного світла у XIX столітті. – Київ : Ніка-Центр, 2014. – 216 с.

яка досліджує вміння переможених у війнах націй (американського Півдня, Франції після Франко-пруської війни 1870 року та Німеччини після Першої світової війни) через катарсис культурно піднятися над своїми переможцями.

Це розмаїття тем і предметних переходів свідчить не тільки про широту наукових інтересів і вміння швидкого «перепрофілювання», глибоке оволодіння новим дослідницьким полем, а і про появу нового типу міждисциплінарного дослідника, можливо, навіть нового типу інтелектуала.

Ще одна тема історико-соціологічного і філософського інтересу Шивельбуша – історія капіталізму. З нею пов'язані два різнопланових дослідження: «Рай, смак і розум: історія збудників»² (1980) – історія збудників смаку й дурманів як історія культивуації насолоди і частина історії капіталізму. І врешті остання на сьогодні книжка Вольфганга Шивельбуша, яку читач тримає у руках, «Речі і люди. Есей про споживання» (2015).

Знову стрибок у нову предметну царину, якої раніше автор, здається, не торкався, – царину економіки, точніше, історії економічних теорій і уявлень. Якщо порівнювати з його попереднім науковим доробком, то ця міждисциплінарна праця, мабуть, найширша за історичним охоптом, найуніверсальніша за змістом і, далєбі, найбільш філософічна.

Про це свідчить, власне, і визначення жанру – «есей» – доречніше для філософського чи соціально-філософського твору, але не для позитивного дослідження з історії, історії ідей чи політичної економії, хоча предмет розгляду також недвозначно вказаний у підзаголовку до книжки – споживання. Одначе вже в передмові автор одразу попереджає, що його книжка «не є ще одним внеском до так званої історії споживання». І, фіксуючи обмеженість останньої, Шивельбуш, так

² Див. видання українською: Шивельбуш В. Смаки раю. Соціально-історія прянощів, збудників та дурманів. – Київ : Ніка-Центр ; Львів : Видавництво Анетти Антоненко, 2016. – 256 с.

би мовити, від протилежного намічає власний підхід і об'єкт свого інтересу: «вона ігнорує той факт, що споживання врешті означає фізичну зустріч об'єкта й суб'єкта споживання, ба більше і точніше – витрачання одного одним».

Отже, споживання виводиться на найбільш загальний, тобто філософський, рівень і розглядається як різновид відносин між суб'єктом і об'єктом взагалі. Цікаво і навіть дещо іронічно в історичному плані, що це виглядає як антитеза до розгляду суб'єкт-об'єктних відносин у класичній німецькій філософії, яка, власне, і запровадила цю парадигму як граничне узагальнення дійсності. І якщо у Канта й Гегеля основним способом відношення між суб'єктом і об'єктом була діяльність (у вигляді споглядання та пізнання), а у Маркса, в певному сенсі послідовника Гегеля, ця діяльність була осмислена як матеріально-практична, то в Шивельбуша це споживання, так би мовити, друга фаза циклу, яка в класиків ідеалізму навіть не потрапляла в поле зору, а в Маркса переважно пов'язана з історичним майбутнім і яка нині мало не затьмарює першу, перетворюючи її лише на прелюдію.

Принаймні якщо згадати один із найпотужніших і, певно, найвідоміших критичних випадів у бік нинішнього стану речей, а саме книжку Жана Бодрієра «Суспільство споживання» (1970), то тут фундаментальною характеристикою суб'єкта (людини і суспільства загалом) виступає споживання. Навіть більше, діяльність, виробництво перестають бути характеристикою суб'єкта, перетворюючи його на функцію і підпорядковуючи його принципів продуктивності (performance principle), як це раніше описав Герберт Маркузе в своїй знаменитій «Одномірній людині» (1964).

Як уже йшлося, книжка Шивельбуша не є ще одним внеском в історію споживання. Але також не слід її вважати і ще одним внеском у критику феномена споживацтва. Радше дослідник іде від абстрактного розгляду споживання і повертає його у ширший, а точніше, гранично широкий контекст – на рівні обміну речовин між людьми і речами

взагалі. Відштовхуючись від понять-двійників, що належали традиції класичної політичної економії – «продуктивного споживання» та «споживчої продукції», – він виходить за її межі, звертаючись до альтернативної традиції – фізіократії, що прогала в конкурентній боротьбі ідей і стала історичним анахронізмом, але, на думку Шивельбуша, набуває нового значення й актуальності за нових історичних умов.

«Іронія історії економічних ідей полягає в тому, що засновник теорії індустріальної продукції дотримувався традиційного поняття продукції, натомість представники начебто анахронічної теорії, проти якої він виступав, обстоювали набагато сучасніше поняття».

Якщо поняття продукції (виробництва) Адама Сміта антропоцентричне (так само як і, зауважимо в дужках, поняття споживання), поняття продукції у фізіократів «фізіоцентричне», тобто природоцентричне (від грец. *physis*, «природа»; ця давньогрецька асоціація не випадкова). Але ж, відповідно, з такого розуміння виробництва мало б впливати також фізіоцентричне поняття споживання. (Звичайно, якби фізіократична теорія здобула історичну перемогу і стала фундаментом сучасної економічної науки.) Інакше кажучи, споживання поставало б не як абстрактний процес, що замикається на індивіда і його бажання як кінцеву мету, а як природний процес, тобто процес обміну речовин в самій природі. Утім, Шивельбуш не вдається до розмірковування в умовному способі (з приводу того, що було б, якби перемогла лінія фізіократів), але, саме скориставшись імпульсом, отриманим від фізіократів, гранично розширює контекст – а границею тут виступає антична філософія і її метафори як точка відліку в осмисленні природи й обміну речовин у природі.

Тут доречно схарактеризувати основний метод Шивельбуша у цьому дослідженні, який полягає в аналізі філософських і наукових метафор (тобто метафор, що лежать в основі філософських понять) в їхньому історичному розвитку, зміні,

спадкоємності та збігах між поняттями різних наукових дисциплін.

Фактично дослідження складається з низки екскурсів в історію філософії та історію різних наукових дисциплін, які дозволяють окреслити метафорично-понятійний простір, тобто межі осмислення споживання як обміну речовин, або, як каже автор, запозичуючи термін у Гастона Башляра, «взаємопроникнення суб'єкта і об'єкта». А сам дослідник, для того щоб зафіксувати цей аспект, уводить нове поняття асиміляційної вартості:

«...логічно доповнити економічні поняття споживчої вартості та мінової вартості поняттям асиміляційної вартості. Як і поняття споживчої вартості, воно стосується фізично-матеріальної сторони економічного предмета і має на меті схарактеризувати фізичний процес споживання. Воно запитує про те, як споживання *обіймає* і *змінює* ці дві сторони – споживача і товар. Воно позначає ту міру, якою ці двоє учасників обробляють один одного і при цьому зношують і виснажують речовину одне одного».

Щоправда, навряд чи цьому поняттю судилася велика наукова «кар'єра», принаймні в економічній науці, не тільки тому, що, як одразу зазначає автор, ступінь асиміляції товару неможливо виразити в точних одиницях виміру. Річ у тім, що споживча вартість і мінова вартість – це характеристики речі як товару, тобто вона виявляє ці характеристики, оскільки потрапляє на ринок, де ці характеристики виражаються через ціну. Натомість пропоноване Шивельбушем поняття асиміляційної вартості вже ніякого зв'язку з ринком не має і, відповідно, ніяк не вписується у це відношення споживчої вартості, мінової вартості й ціни. Ба більше, оскільки цим поняттям автор позначає міру «зношування» й «виснаження», тож йдеться про, так би мовити, від'ємну величину, від'ємну вартість. Що в економічному сенсі означає вже суперечність у самому понятті (*contradictio in adjecto*).

Одначе у контексті нерідко парадоксальної думки німецького дослідника це поняття має свій сенс і, зокрема, щодо суспільства споживання. Воно є характеристикою товару, що перейшов у царину споживання, тобто вже вилученого з ринку, але все ж таки як товару (раніше, до розвиненого індустріального суспільства товар, переходячи в царину споживання, втрачав будь-який зв'язок із ринком і перетворювався на річ, що слугує задоволенню потреби як кінцевій меті), оскільки у черзі за ним стоїть наступний товар. Споживання вже не так задовольняє потреби, як підтримує рівень і швидкість споживання, який і можна виразити тією від'ємною величиною, яку Шивельбуш назвав асиміляційною вартістю. Ця споживацька гонитва давно описана критиками суспільства споживання, але, схоже, тільки Вольфганг Шивельбуш завдяки описаній зміні кута зору побачив у ній певний сенс, до якого веде весь хід його думки і який несподівано відкривається під завісу його книжки:

«Хоч би куди в історії людини ми кинули погляд, розкуте життя і насолода від руйнування неминуче ідуть пліч-о-пліч як уявлення про те, що нове життя неможливе без руйнування наявного. Великі світові катаклізми від Гераклітової світової пожежі до апокаліпсиса являють собою початок вищого ступеня розвитку життя. На тлі цих монументальних подій і споживання відіграє свою скромну роль щоденної “маленької” дози нищення, необхідної для підтримання життя. А тому можна позначити її як біологічний, економічний і культурний обмін речовин.

Схоже, культура споживання товарів од закінчення останньої світової війни, споживацтво, спромоглася зв'язати стільки руйнівної енергії і задоволення від руйнації, скільки це необхідно для збереження цього виняткового в новітній історії мирного стану».

Можливо, цей висновок звучить не надто радикально, ба навіть якимось заспокійливо, утішливо. Так, книжка Вольфганга Шивельбуша – не нищівна критика надмірного споживання

(про що вже було сказано), а радше його апологія (нагадаю: від грец. арологія – виправдання). Це, втім, не відміння більш ніж іронічного ставлення автора до споживацтва як такого, що не зможе не відчуту уважний читач.

Також важко не помітити, що в описі протистояння класичної політичної економії та фізіократів симпатії автора на боці останніх і загалом на боці традиції, яку він назвав «фізіоцентричною» економією (зокрема, наприклад, романтичної економії Адама Мюллера, яка будується на понятті любові до товару, любові до речей і знайомство з якою, імовірно, буде цікавим читачеві).

Книжка Шивельбуша надзвичайно цікава своїм ходом думки, парадоксальної, несподіваної, здатної бачити близькість далеких речей, подібність неподібного. У зв'язку з розглядом споживання в його поле зору потрапляє філософія Платона, Геракліта, атомістів, Гегеля (розділи «Витікання», «Асиміляція їжі»). Він виявляє зв'язок між економічною теорією та історією медицини (розділ «Кругообіг, що живить і збагачує: кров Вільяма Гарвея і економічна теорія Франсуа Кене»), біологією (розділ «Продуктивність природи та економіки»), алхімією (розділ «Праця вогню: від алхімії до промисловості»), хімією (розділ «Вогонь праці»). Мало яке інше дослідження дозволяє з такою чіткістю зрозуміти силу і значення метафор у розвитку наукового знання.

Можна, врешті, не погоджуватися з кінцевим висновком праці Вольфганга Шивельбуша, але слід зазначити його прагнення і, головне, надзвичайне вміння, вже виявлене ним у деяких попередніх працях (згадаймо, наприклад, книжку «Розчаклована ніч»), повертати первісний духовний сенс речам, якого їх позбавила техногенна цивілізація.

Олександр Юдін, доктор філол. наук

Ми перетворюємося на дивани, на яких сидимо, а дивани перетворюються на нас.

Технічний маніфест футуристичного живопису

Ми – це нива для речей.

Фрідріх Ніцше «Фрагменти»

Вступ.

Сила споживання

Аби запобігти непорозумінню. Ця книжка не є ще одним внеском до так званої історії споживання, що вже близько тридцяти років вивчає споживання товарів під економічним, статистичним, соціологічним, психологічним, естетичним, семіотичним, гендерним, культурно-історичним і багатьма іншими кутами зору. Хоч яким багатоманітним і комплексним є підхід історії споживання до свого предмета, вона ігнорує той факт, що споживання, зрештою, означає фізичну зустріч об'єкта й суб'єкта споживання, ба більше і точніше – витрачання одного одним. Саме це значення, власне, має латинське дієслово *consumere*. Воно означає знищення горючого матеріалу вогнем і поглинання їжі біологічним організмом. Те, що класична політична економія визначає споживання як знищення, показує, що вона, на відміну від новітньої історії споживання, ще зберігає живе уявлення про фактичну подію¹. Перед лицем цифрового знедійснення всіх

¹ «Verbrauch», німецьке слово для позначення споживання (*Konsumption*), має також значення «знищення». Згідно зі Словником братів Гримм, воно походить від «brechen» (ламати, розбивати), однак означає не витрачання, а певне механічне ламання неушкодженої речі у сенсі «приведення у непридатність».

Жан-Батіст Сей, котрий першим докладно розглядає споживання у власному розділі, визначає його як «*déstruction d'utilité*» (руйнація корисності) предмета, який споживається. (Jean-Baptiste

фактичних подій питання споживчого знищення стає водночас і анахронічним, і актуальним. Анахронічним тому, що у віртуальному світі дійсні речі грають дедалі меншу роль. Актуальним тому, що поняття і досвід споживчого знищення набувають принципово інше значення.

При цьому економічне значення знищення, звичайно, вужче та поверховіше, ніж екзистенціальне, релігійне, філософське та міфологічне, хоча всі останні можна розчутити в першому. Найближчий зв'язок із глибоко вкоріненим у колективному позасвідомому уявленням про споживання як знищення виявляє економічне поняття *блага, товару*. Благо (the good, le bien, il bene) втілює в собі чисту – духовну – сутність речей, що у нормальному стані безнадійно змішана з нечистою нижчою матерією. Вивільнити її з цієї суміші і є завданням будь-якого нищення, що з цієї причини завжди знищує лише нечисте-нижче, але в жодному разі не чисте-духовне. Навпаки, його мета врятувати чисте-духовне

Say: *Traité d'économie politique*, vol. 2. Paris 1817, 3. ed., premier ed. 1803, p. 181). Йому наслідують усі пізніші автори. Прикметна його неодноразова вказівка на те, що при цьому знищується не матерія предмета, а лише його корисність. Ця відмінність іще не була чітко усвідомлена у XVIII ст.

Так, фізіократ абат Бодо зауважує, що «les objets propres a nos jouissances périssent tôt ou tard par l'usage même que nous en faisons» (предмети, якими ми користуємося, рано чи пізно гинуть від самого факту їхнього вживання нами). Інший фізіократ, Мерс'є де ла Рів'єр, говорить про «дивне багатство, яке людина не може споживати без того, щоб його незворотно знищувати» (цит. за: Emanuel Leser: *Der Begriff des Reichthums bei Adam Smith*. Heidelberg 1874, S. 95, S. 55). Більш ніж століття пізніше і тому радше з іронією американський економіст Джон Бейтс Кларк зауважує: «Споживання – це використання, і руйнування об'єкта, який споживається, у більшості випадків є, на жаль, неминучою супутньою обставиною цього процесу... Більшість корисних речей за своєю природою вичерпують себе... виконуючи свою функцію для людини» (John Bates Clark: *The Philosophy of Wealth*. Boston 1886, Nachdruck New York 1967, p. 57).

від його ув'язнення в нечистому-матеріальному, наче у старозавітному апокаліпсисі або численних версіях світової пожежі. У міфах про культурних героїв та у казці про принца, якого було перетворено на жабу, вбивство чудовиська означає кінець нижчої матерії та створення вищої духовної культури з розірваного первісного тіла. Осілий рільник Каїн вбиває скотаря й кочівника Авеля. Розтята плугом земля, розмолоте жорнами зерно, розчавлені пресом виноград та оливи – це найважливіші культурні досягнення. Для класика психоаналізу раннього дитячого віку (Мелані Кляйн, Віннікотт) акти інфантильного трощення об'єктів є не чим іншим, як першими кроками становлення «я» через протиставлення себе чужому, ворожому навколишньому світові. Сатана Мільтона й Мефістофель Гете – це сили нищення, що, прагнучи зла, породжують добро.

Але ж саме такою є мета знищення у споживанні. Те чисте, що воно його прагне звільнити із суміші з нечистим, становить користь блага. Той факт, що благо як матеріальний носій корисного при цьому зникає, нагадує про певні воєнні операції, коли врятувати певну стратегічно важливу позицію означає знищити її. Однак що це таке і передусім як, власне, відбувається споживання речей людьми?

У випадку споживання їжі все зрозуміло. Їжа з'їдається, перетравлюється, засвоюється, тобто знищується у її початковій формі і перетворюється на речовини в тілі споживача. А от як уявити собі споживання речей неїстівних? Стіл, стілець, спідниця, черевики – вони не з'їдаються, наче бутерброд, а натомість використовуються і споживаються. Вочевидь використання цих речей відбувається зовсім не так, як споживання їжі. Комічний виняток подано у сцені поїдання звареного черевика в «Золотій лихоманці» Чарлі Чапліна. Чому політична економія, що не може обійтися без поняття використання (*Gebrauch*) – зокрема, наприклад, як складової у понятті споживчої вартості (*Gebrauchswert*), що протиставляється міновій вартості, – оминає увагою цей

центральный термін у понятті споживання, а саме витрачання (*Verbrauch*)?

Очевидність оманлива. Лише в момент використання об'єкт постає фізично незмінним. Сліди використання та зношування позначаються упродовж довшого відтинка часу. Сходи, якими часто ходять, стоптуються, предмети одягу (як-от шинель у повісті Гоголя) зношуються. Губи вірян за століття уносять на собі помітну частину ікони. Куди у всіх цих випадках зникає матерія?

Може, відбувається за законами дії, протидії та механічного тертя мікроскопічний перенос використовуваного об'єкта на користувача, подібно до піску в пісочному годиннику, що перетікає з верхньої половини до нижньої, або до гуми автомобільних шин, що лишається як гальмівний шлях на дорожньому покритті? Чи не цілує вірний стопу Мойсея Мікеланджело у Соборі Святого Петра з такою самою надією, з якою він за вечерею приймає в себе у вигляді хліба і вина тіло і кров Христові?

Немає потреби в психоаналізі для того, аби початок людського ставлення до зовнішнього світу порівняти до оральної фази. І відтоді, як з'явилася економіка, що визначається як система задоволення потреб людини, тобто починаючи з Аристотеля, їжа береться за основу економічного як такого. На це нашаровується все подальше: одяг, житло, предмети розкоші. Відтак той факт, що використання *всього* (також неістивних речей) з економічного погляду позначається як споживання-витрачання (*Verbrauch*), пояснюється тим, що економіка починається з добування їжі і так само не може розірвати цей зв'язок зі своїм початком, як дорослий зі своїм дитинством. Перш ніж ми розглянемо, як політична економія XVIII ст., що наново винайшла поняття економічного, також повернулася до джерел уявлень, пов'язаних з їжею, варто сказати ще декілька слів щодо уявлення про споживання як своєрідне перенесення того, що споживається, на споживача.

Кінець безкоштовного уривку.
Щоби читати далі, придбайте,
будь ласка, повну версію
книги.